

*Пономарьова Л. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»**Гладир Я. С.,**доцент кафедри української мови та слов'янської філології
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»*

АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ)

Анотація. У статті розглядаються питання перекладу юридичних термінів в українському та польському інституційно-правовому дискурсі. Враховуючи стрімкий розвиток співпраці між Україною і Польщею, зростають потреби в юридичних послугах, тому питання достовірного розкриття значення юридичних понять в мові оригіналу та знаходження їхніх відповідників у правовій системі та мові перекладу сьогодні є актуальним і своєчасним.

Зазначається важливість врахування схожостей, що виникають у близькоспоріднених мовах, але в той же час відмінностей, пов'язаних з їхніми граматичними особливостями. Наголошено на тому, що у інституційно-правовому дискурсі терміни виражають чітко визначені поняття та категорії, що потребує високого ступеня формалізму. В той же час, залежно від контексту та специфіки застосування один і той самий термін може мати широкий спектр значень і, відповідно, можливості існування різних еквівалентів. Обговорено деякі підходи до вирішення проблеми синонімії у термінології, зокрема, застосування еквівалентів та уніфікація термінології. Виявлено, що використання відповідних методів перекладу може вирішити проблему відсутності еквівалентів у мові перекладу. Метою дослідження є необхідність виявлення проблеми, пов'язаної з синонімією термінів інституційно-правового дискурсу, проведення порівняльного аналізу цих термінів.

Актуальність проблематики релевантного перекладу польських правових текстів, зумовлена необхідністю забезпечення українським юристам більш широкого доступу до нормативно-правових актів польською мовою, передбачає розгляд таких питань як: встановлення спільних та відмінних рис у тлумаченні певних термінів та їхньому розумінні; виявлення та аналіз семантичних синонімів, що є варіантами юридичних термінів в українській та польській мовах.

Ключові слова: термінологічна синонімія, інституційно-правовий дискурс, переклад юридичних термінів.

Постановка проблеми. 24 травня 1993 року в Києві було підписано Договір між Республікою Польща та Україною про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах. За останні роки збільшення взаємодії між Україною та Польщею, а також розвиток співпраці в межах взаємної правової допомоги між органами юстиції, призводять до зростання потреби в юридичних послугах. До того ж, враховуючи необхідність здійснення Україною реформ, що наближають її правову систему до європейських стандартів, зростає необхідність у проведенні міждисциплінарних досліджень.

А відтак збільшується попит і на дослідження юридичних текстів в аспекті перекладу. Недостатня кількість існуючих юридичних словників та майже повна відсутність наукових робіт, присвячених перекладу українській правничій термінології польською мовою, призводить до труднощів у пошуку еквівалентів при перекладі текстів законодавчих актів обох країн.

Розглядаючи відмінності між двома мовними системами та різноманіття фахових областей у двох країнах, слід визнати, що переклад термінів зазвичай є не легким завданням. Це стосується не лише природничих та інженерних, але й гуманітарних наук, де рівень абстракції термінів може бути значно вищим, зокрема в сфері юриспруденції. У цій статті ми зупинимось на інституційно-правових текстах, зосереджуючи увагу на їхньому перекладі.

Юридична термінологія та аспекти перекладу правових текстів є об'єктом наукових розвідок польських та українських дослідників. Зокрема, вчені (як от: Н. Артикуца, В. Радецька, Ю. Прадід) зосереджують увагу на граматичних особливостях термінів, С. Кравченко, З. Загинеї-Заболотенко звертають увагу на інтерпретацію юридичної термінології, А. Токарська зосереджується на філософії закону. Проблемам перекладу правничих текстів та юридичної термінології присвячені роботи Л. Андрієнко, М. Жевуської, А. Йопек-Босяцької, Д. Кешковської, К. Літвін, Й. Познанського, Л. Черноватого, В. Шабуніної, І. Шумило та ін. Треба зазначити, що більшість із перерахованих досліджень стосуються перекладу з/на англійську мову.

Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що за останні 2 роки, з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, велика кількість українців, що перебувають на території Польщі потребують юридичних послуг та юридичного захисту. Згідно статті 5 Договору між Республікою Польща та Україною про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах зазначено, що запити складаються мовою запитуючої сторони, до них додається переклад запиту [1]. Тобто, запити подаються мовою запитуючої сторони з перекладом на офіційну мову запитуваної сторони. Вимоги до перекладу висуває і стаття 9 Договору «Запитувана установа здійснює вручення документів відповідно до правил, які діють в її державі, якщо документи, які вручаються, складені державною мовою запитуваної Сторони або якщо додано завірени переклади на мову запитуваної Сторони» [1]. Стаття 56 Договору передбачає зміст і форму запиту з вимогою

додавати до запиту у кримінальних справах опис і правову кваліфікацію вчиненого злочину, а також текст кримінально-правової норми [1].

А отже, термінологія інституційно-правового дискурсу з'являється у кожному клопотанні про правову допомогу або у відповіді на нього, а переклад юридичних термінів вимагає знань не тільки української та польської мов, а й певних аспектів законодавства.

Незважаючи на таке тісне співробітництво, сьогодні існує єдиний Українсько-польський, польсько-український термінологічний словник: право, фінанси, економіка, торгівля (укладач І. Яценко, 2004). Існують також декілька вузькоспеціальних словників-госларіїв, як-от «Polsko-ukraiński słownik tematyczny Ustanowienie opiekuńcze tymczasowego dla małoletniego obywatela Ukrainy» (укладачі Д. Солдатенко та М. Вербенек-Михалак, 2022), та Słownik tematyczny polsko-ukraiński (укладений І. Кононенко, І. Митник та Є. Васяк 2010).

Метою даної статті є необхідність виявлення проблеми, пов'язаної з синонімією термінів інституційно-правового дискурсу, проведення порівняльного аналізу цих термінів.

Актуальність проблематики релевантного перекладу польських правових текстів, зумовлена необхідністю забезпечення українським юристам більш широкого доступу до нормативно-правових актів польською мовою, передбачається розгляд таких питань як: встановлення спільних та відмінних рис у тлумаченні певних термінів та їхньому розумінні; виявлення та аналіз семантичних синонімів, що є варіантами юридичних термінів в українській та польській мовах.

Термінологічна система інституційно-правового дискурсу охоплює різні сфери життя в галузях права, і представляє собою внутрішньо систематизовану структуру. Ця система була запозичена з загальної мови, підсистемою якої вона є, і використовує специфічні лексичні, граматичні та стилістичні засоби. Вона розвинула ряд особливостей, що стосуються юриспруденції як наукової галузі, яка вимагає високого ступеня формалізму і однозначності. Об'єктом нашого дослідження виступають терміни інституційно-правового дискурсу. Предметом є лексичні та семантичні труднощі у перекладі термінології.

Дослідження у галузі порівняльного перекладознавства відкривають шлях українським науковцям та практикам для реалізації дослідницьких можливостей в різних аспектах:

– *аналітичному*, що включає можливість аналізу, глибокого дослідження та оцінки окремих правових понять, норм та інститутів, а також виявлення позитивного досвіду правового регулювання правових відносин та розв'язання практичних проблем правозастосовної практики;

– *компаративному*, що дає можливість порівнювати норми польського та українського права, формулювати висновки щодо відповідності нормативно-правового регулювання європейським стандартам;

– *методологічному*, який дозволяє вивчати фундаментальні принципи функціонування правових понять, норм та інститутів;

– *сутнісному*, що передбачає здатність розуміти та тлумачити суб'єктом правотворчої діяльності правові поняття, норми та інститути, їхню структуру, механізм, форми, гарантії, типологію і інше.

– *лексичному*, тому що попри твердження про однозначність, конкретність, чіткість і ясність термінів, багато з них

не можуть вважатися такими, оскільки вони є багатозначними і мають синоніми;

– *семантичному*, що дозволяє розмежувати значення слів, які знаходяться на межі між загальноповсякденною та юридичною в обох мовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Терміни в юридичній термінології є особливими лексичними одиницями, які відрізняються від загальнолітературних слів за своїм значенням та використанням. Їх лінгвістичні властивості зумовлені специфікою правової галузі і є науковоброєними. Юридичні терміни визначають як «словесні визначення державно-правових понять, за допомогою яких виражається і закріплюється зміст нормативно-правових приписів держави» [2; 369]

Синонімія – це явище, що притаманне як для загальнолітературної, так і для термінологічної лексики. В контексті загальнолітературної лексики синонімія є доцільною, оскільки це найбільш виразний засіб стилістичної реалізації тексту. У інституційно-правовому дискурсі функціонування слів із еквівалентними значеннями стає актуальною проблемою, оскільки наявність декількох спеціалізованих лексичних одиниць для позначення одного і того ж поняття суперечить відповідним вимогам до юридичних термінів, тобто відсутності синонімів у межах конкретного термінологічного поля та прагнення термінологічної лексики до точності.

У текстах права вибір лексики не є повністю вільним. Він визначається, зокрема, принципами створення та тлумачення нормативних актів. Олена Матулевська вказує на те, що використання синонімів у термінології може породжувати невизначеність та ускладнювати процес передачі специфічного значення між мовами [3; 54]. В свою чергу Ева Паєвська зазначає, що наявність синонімів у термінології свідчить про те, що термінологічна система може бути ще не зовсім узгодженою та має певні недоліки з погляду лексичної точності [4]. Дослідження І. Кочан у галузі синонімії термінів лінгвістики тексту доводять, що наявність декількох номінацій для позначення одного й того ж наукового поняття можна розглядати як природний процес розвитку, хоча традиційно це сприймається як негативна риса [5; 348]. Іноді це також спричинено проникненням у мову іншомовних термінів, які функціонують як взаємозамінні з рідними термінами. Кшиштоф Хейвовський вважає, що «терміни, за визначенням, повинні бути точними і однозначними, без синонімів та емоційного забарвлення. Таким чином, у типових ситуаціях даному терміну повинен відповідати один точний еквівалент у даній мові» [6; 251]. Ю. Зайцев зазначає, що наявність синонімії у текстах нормативно-правових актів є наслідком їх практично перекладного характеру. Іншими словами, україномовний текст апіорі має статус вторинного [7; 102]. Термінологічні синоніми також називають (термінологічними) еквівалентами або (термінологічними) дублетами, що свідчить про велику невпорядкованість термінології [8; 183].

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «інституційно-правовий дискурс» виникло через невідповідність класифікації типів текстів юридичного дискурсу, запропонованої німецьким лінгвістом Вальтером Отто [9] (як-от: законодавчий дискурс, судовий дискурс, адміністративний дискурс), відносно існуючих текстів. На нашу думку не враховано підтипи, які знаходяться на перетині двох стилів, є так би мовити стильовими гібридами (юридико-науковий дискурс, юридико-публіцистичний дискурс), і за всіма ознаками

можуть бути зараховані до юридичного дискурсу. Саме тому, щоб розмежувати сегменти юридичного дискурсу, що стосуються безпосередньо діяльності, що спрямована на формулювання норм, правове закріплення, регулювання, нами введено поняття «інституційно-правовий дискурс», який обслуговує виключно потреби інституту права, тобто дискурс, якому в процесі законодавчих процедур призначено юридичні визначення, обминаючи відповідно мови навколо-правові. Типовими для інституційно-правового дискурсу є чітко сформульовані, логічно викладені висловлювання. Він відрізняється граничною раціональністю в будові синтаксичних конструкцій, яким притаманна стислість, точність і стандартизованість [10; 97].

В практиці майже всі галузеві терміносистеми взаємодіють між собою та мають частину спільного термінологічного фонду. Одним із важливих аспектів є те, що юридичний термін, наряду з поняттям, якого він стосується, завжди визначений у відповідній системі права будь-якої держави. Важливо враховувати при перекладі текстів юридичної тематики таку вагому характеристику, як приналежність конкретного юридичного терміну до певної правової системи.

Під час перекладу юридичних текстів слід провести аналіз системної організації юридичних термінів мови оригіналу та мови перекладу, враховуючи походження правової системи обох мов та їхню приналежність до певних правових сімей. У такому випадку переклад юридичних термінів дозволяє достовірно розкрити значення юридичного поняття мови оригіналу та знайти його відповідники в мові перекладу та в правовій системі, до якої вона належить. Застосування перекладацьких прийомів може також вирішити проблему відсутності еквіваленту.

У юридичному дискурсі загалом терміни виражають чітко визначені поняття та категорії, що вимагає високий ступень формалізму і однозначності. З урахуванням певних мовних явищ, що характеризують українську і польську мовні системи, важливо враховувати схожості, що виникають у близькоспоріднених мовах, а також відмінності, пов'язані з їхніми граматичними особливостями. В обох мовах юридичні терміни часто мають низку синонімів, а вибір адекватного перекладу або визначення може бути складним завданням. Наприклад: у «Законі України про засади державної регулятивної політики у сфері господарської діяльності» у статті 4 читаємо: «*Принципи державної регуляторної політики*», або «*Засада доступу до правосуддя*» впливає із ст. 55 Конституції України, яка передбачає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом», і «Крім того, законодавець зобов'язує застосовувати *принцип верховенства права* у кримінальному провадженні з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 8 КПК)» [11]. Тлумачний словник української мови дає таке визначення цим лексемам «*Засада – спосіб, метод здійснення чого-небудь, вихідне головне положення, принцип*»; «*Принцип – переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці*». У словнику синонімів української мови [11] слова *засада* і *принцип* входять до одного синонімічного ряду. І тим не менш ці слова мають різні відтінки значень, як от: *засада* у зазначених випадках може наголошувати на загальний принцип або основоположення, що стосується можливості людини мати доступ до судової системи, а *принцип* може вказувати на загальний законний принцип, який лежить в основі системи права.

Натомість українські лексеми «засада» та «принцип» польською мовою перекладаються як «*zasada*», наприклад: «*Zasada dostępu do wymiaru sprawiedliwości ma podstawowe znaczenie i dlatego, w celu ułatwienia lepszego dostępu do wymiaru sprawiedliwości, ...*» (*Засади доступу до правосуддя є основоположними, і тому, щоб сприяти кращому доступу до правосуддя, ...*), або «*Jest to zasada lojalnej współpracy*» (Це і є *принцип* лояльної співпраці) [12]. Тим не менш, у юридичній мові, тобто мові, яка використовується для побудови юридичних актів, іноді словам, які здаються синонімами, надається відмінне значення, якщо вони мають різне тлумачення. Це може створювати труднощі для перекладача, оскільки точність і однозначність термінів є ключовими в юридичному мовленні.

Іноді і у перекладі інституційно-правової термінології з польської на українську і навпаки спостерігається явище паралельної синонімії, тобто коли в обох мовах присутні однакові синонімічні терміни. Пор.: *Brał udział w sprawie jako prokurator, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy strony, albo prowadził postępowanie przygotowawcze; Akt oskarżenia wniesiony przez pokrzywdzonego powinien być sporządzony i podpisany przez adwokata, radcę prawnego albo radcę Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej...* [12]; *Складання чи видача працівником юридичної особи незалежно від форми власності, який не є службовою особою, складання чи видача приватним підприємцем, аудитором, експертом, оцінювачем, адвокатом, нотаріусом, державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав...; Недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене слідчим, дізнавачем, прокурором або суддею...* [11].

Недоліком синонімічних визначень є те, що вони не експлікують значення слова, не враховують вторинних значенневих рис та правил використання слів у текстах. Вони можуть наводити на думку, що між ключовим словом і словами у визначенні існує рівнозначне значення. Наприклад синонімічний ряд до слова *dogład* = *dogładanie, dozór, nadzór*; або до слова *inspekcja* = контроль, нагляд, перевірка.

Висновки і перспективи подальших розробок. У контексті перекладу юридичних термінів синонімічні дефініції виявляються як одна з форм експлікації, в якій перераховуються слова близькі за значенням до терміну. Цей підхід часто використовується у словниках, де подається випадковий набір синонімів, пов'язаних із визначеним терміном. синонімічні дефініції мають свої недоліки, такі як відсутність експлікації конкретного значення слова та ігнорування другорядних аспектів його значення. Це може послужити основою для подальшого аналізу, де розглядаються проблеми синонімічних підходів у перекладі юридичних термінів. Залежно від специфіки та контексту подання синонімів у словниках перекладів може вказувати на аналогії у поняттях. Дослідження цього аспекту може висвітлити роль синонімічності у виборі еквівалентів та їх вплив на різні контексти. Еквіваленти в іншій мові можуть вказувати на полісемію замість синонімії.

Таки чином, використання синонімів може негативно впливати на сприйняття тексту, знижуючи рівень зрозумілості та вносячи термінологічний хаос. Продовження роботи над порівняльним аналізом інституційно-правової термінології допоможе з'ясувати як відмінності так і схожі риси, що існують у використанні та розумінні термінології близькоспоріднених мов та правових систем.

Література:

1. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах № 3941-XII від 04.02.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text
2. Сучасна правова енциклопедія / за заг. ред. О.В. Зайчука. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 384 с.
3. Matulewska, Aleksandra. "Jakość przekładu prawniczego a cechy języka prawa". *Język, Komunikacja, Informacja*, red. Piotr Nowak i Paweł Nowakowski. Wydawnictwo Sorus, 2008, ss. 53–63.
4. Rajewska, Ewa. *Słownictwo tematyczne związane z lasem w kontekście badań nad językami specjalistycznymi*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2003.
5. Кочан І. Синонімія у термінології / І. М. Кочан // *Мовознавство*. 1992. № 3. С. 32–34.
6. Krzysztof Hejnowski, *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. *Wydawnictwo Naukowe PWN*, Warszawa 2004, s. 198.
7. Зайцев Ю. Автентичність правового тексту та проблеми його термінологічно-мовного оформлення (на матеріалі проекту Цивільного кодексу України). *Українське право : наук.-практ. часоп.* Київ, 1997. Чис. 3. С. 102.
8. Jankowiak L. A. Słownik terminologii lekarskiej polskiej z 1881 roku jako przedmiot badań historyka języka polskiego. *Studia Historiae Scientiarum*. № 21. (2022) <https://doi.org/10.4467/2543702XSHS.22.005.15971>
9. Otto, Walter: "Die Paradoxie einer Fachsprache: Der öffentliche Sprachgebrauch". In: Radke, Ingolf (Hrsg.): *Die Sprache des Rechts und der Verwaltung*. Band II. Stuttgart: KlettCotta, 1981, 44–57.
10. Пономарьова Л.В. Інституційно-правовий узус і норма мови. *Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А. П. Загнітко*. Донецьк : ДонНУ, 2013. Вип. 27. С. 96–100.
11. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст.131 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
12. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r kodeks postępowania karnego. (Dz.U nr 89 poz. 555. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>

Ponomarova L. Hladyr Ya. Aspects of translating legal texts (based on Ukrainian and Polish languages)

Summary. This article examines issues related to the translation of legal terms in Ukrainian and Polish institutional-legal discourse. Considering the rapid development of cooperation between Ukraine and Poland, the demand for legal services is growing, this is why accurately disclose the meaning of legal concepts in the original language and find their counterparts in the legal system and language of translation is timely and relevant. The importance of considering similarities arising in closely related languages as well as differences related to their grammatical features is emphasized. It is noted that in institutional-legal discourse, terms express clearly defined concepts and categories, requiring a high degree of formalism. However, depending on the context and application specificity, the same term may have a wide range of meanings and, accordingly, possibilities of different equivalents. Some approaches to solving the problem of synonymy in terminology are discussed, including the use of equivalents and terminology standardization. It is found that the use of appropriate translation methods can address the problem of the equivalent's absence in the language of translation. The research aims to identify the problem associated with the synonymy of terms in institutional-legal discourse and conduct a comparative analysis of these terms.

The actuality of the issue of relevant translation of Polish legal texts, driven by the need to provide Ukrainian lawyers with broader access to Polish legislative acts, involves considering such questions as: establishing common and distinctive features in the interpretation of certain terms and their understanding; identification and analysis of semantic synonyms, which are variations of legal terms in Ukrainian and Polish languages.

Key words: terminological synonymy, institutional-legal discourse, translation of legal terms.